

سۇئال

ھەجنىڭ تارىخى ۋە ھەج پائالىيەتلىرى ئىلىپ بارىدىغان ئورۇنلاردىن مەلۇمات بىرىشىڭلارنى سورايمەن؟ مۇسۇلمانلارنىڭ ساپا-مەرۋە ئارىسىدا مېڭىشى ھاجەر ئانىمىزنىڭ قىلغان ئىشى ئىكەن، ئەمما باشقا پائالىيەت ئەھۋالىنى بىلمەيمەن، ماڭا شەيتانغا تاش ئېتىش، تاۋاپ قىلىش، ئەرەپاتتا تۇرۇش، زەمزمە ئېچىش، مىنا - مۇزدەلىپلەردە قونۇش ۋە قۇربانلىق قىلىش ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ قويغان بولساڭلار؟ بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرگە كۆپ تەشەككۈر ئېيتىمەن.

تەپسىلىي جاۋاب

بارلىق گۈزەل ماختاشلار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھقا خاستۇر.

ئىسلام ئۆممىتىدىن ئىلگىرى-كېيىنكى بارلىق ئالىملارنىڭ بىرلىككە كىلىشى، ئىبنى ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقا ساھابىلار رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىسلەرنىڭ مۇقەررەرلەشتۈرۈشى بىلەن ئاللاھنىڭ بەيتىگە كىلىپ ھەج پەرزىنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەت بۇ دىنى پائالىيەت ئىسلامدىكى بەش ئاساسنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى كەسكىن تەكىتلىدى.

ھەج قىلىشۇمۇ باشقا ئىبادەتلەرگە ئوخشاش ئۆزىگە خاس ئەمەللەر بىلەن ئادا قىلىنىدۇ، ھەر بىر ئەمەلنى شەرىئەت كۆرسەتكەن پىرىنسىپ بىلەن ئادا قىلىش ۋاجىب بولىدۇ، بەلگىلەنگەن ئورۇندىن ئېھرامغا كېرىش، كەبىنى تاۋاپ قىلىش، ساپا-مەرۋە ئارىسىدا مېڭىش، ئەرەپاتتا تۇرۇش، مىنا - مۇزدەلىپلەردە قونۇش، شەيتانغا تاش ئېتىش، قۇربانلىق قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە مۇۋاپىق ھالەتتە ئادا قىلىش تەقەززا قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەج قىلىش ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بىرىدىغان ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئىمام ئىبنى قەييۇم "زادۇل مەئاد" ناملىق ئەسىرىدە، ئىبنى كەسىر "ئەلبىدايە ۋەننەھايە" ناملىق ئەسىرىدە بۇ ھەدىسلەرنىڭ ھەممىسىنى توپلاپ، ھەج ئەھكاملىرىنى تولۇق بايان قىلغان، ھەر بىر مۇسۇلمان بۇ ئەھكاملارنى بىلىپ ئەمەل قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك.

ھەج قىلىشتىكى ئاساسىي مەقسەت ئاللاھنىڭ زىكىرىنى تۇرغۇزۇش بولۇپ بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:»

پەرۋەردىگارنىڭلاردىن (ھەج مەۋسۈمىدە تىجارەت ۋە باشقا ئوقەت ئارقىلىق) رىزىق تەلەپ قىلساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئەرەفاتتىن قايتقان چېغىڭلاردا مەشئەرى ھەرەمدە (يەنى مۇزدەلىفەدە) [۱] نى ياد ئېتىڭلار، [۲] سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ياد ئېتىڭلار، ئىلگىرى سىلەر ھەقىقەتەن گۇمراھ ئىدىڭلار (يەنى [۳] سىلەرنى ھىدايەت قىلىشتىن ئىلگىرى گۇمراھلار قاتارىدا ئىدىڭلار) (۱۹۸) ئاندىن كېيىن، سىلەر (ئەرەفاتتىن) كىشىلەر قايتقان جاي بىلەن قايتىڭلار، [۴] تىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىڭلار. [۵] ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبان دۇر (۱۹۹) سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، [۶] نى بولسا ئاتا - بوۋاڭلارنى (پەخىرلىنىپ) ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد

ئېتىڭلار، بەزى كىشىلەر: **ئى پەرۋەردىگارمىز! بىزگە (نېسۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسۋە يوقتۇر (۲۰۰) بەزى كىشىلەر: پەرۋەردىگارمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتەمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن دەيدۇ (۲۰۱) ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ. ﴿۱﴾ نىڭ ھېساب ئېلىشى تېزدۇر (يەنى شۇنچە كۆپ خالايدىقتىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ھېساب ئېلىپ بولىدۇ) (۲۰۲) ساناقلىق كۈنلەردە (يەنى تەشرىق كۈنلىرىدە) ﴿۲﴾ نى ياد ئېتىڭلار (يەنى نامازلىرىڭلارنىڭ ئاخىرىدا تەكبىر ئېيتىڭلار)، (مىنادىن) ئالدىراپ ئىككى كۈندە قايتقان ئادەمگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، تەخىر قىلىپ قايتقان ئادەمگەمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. (يۇقىرىقى ئەھكاملار) تەقۋادارلىق قىلىپ (ھەجنى تولۇق ئادا قىلماقچى بولغان) ئادەم ئۈچۈندۇر. ﴿۳﴾ تىن قورقۇڭلار؛ بىلىڭلاركى، سىلەر ھېساب ئۈچۈن ﴿۴﴾ نىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر (۲۰۳)» (سۈرە بەقەرە 198-203 - ئايەتكىچە).**

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن بايان قىلىنغان ھەدىستە: **ھەقىقەتەن كەبىنى تاۋاپ قىلىش، ساپا-مەرۋە ئارىسىدا مېڭىش، شەپتانغا تاش ئېتىش قاتارلىق ئىشلار ئاللاھنىڭ زىكرىنى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن قىلىندى دېيىلگەن.**

مۇسۇلمان ئاللاھنىڭ بۇيرىغىنىدەك ھەج پائالىيەت ئورۇنلىرىنى ئۇلۇغلىشى كېرەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: **ئىش مانا شۇنداق، كىمكى دىنى ئىشلارنى (جۈملىدىن ھەجنىڭ ئەمەللىرىنى، قۇربانلىقلارنى) ئۇلۇغلايدىكەن، بۇ دىنلارنىڭ تەقۋادارلىقىدىندۇر ھەج سۈرىسى 32- ئايەت. بۇ خارىي رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىستە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەجەر ئەسۋەد (كەبەنىڭ بۇرجىكىدىكى قارا تاش) گە قاراپ: "مەن سىنىڭ ھېچكىمگە پايدا-زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان بىر تاش ئىكەنلىكىنى بىلىمەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سىنى سۆيگەنلىكىنى كۆرمىگەن بولسام مەنمۇ سۆيەيتتىم" دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ.**

ئىبنى جەۋزىي - رەھىمەھۇللاھ - ھەج ئەمەللىرىنى تەپسىلى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: "يۇقىرىدا سۆزلەنگەن مۇقەددەس ئورۇن ۋە مۇبارەك نەرسىلەرنىڭ ئەسەرلىرى ۋە ئەھكاملىرى داۋاملىشىۋاتىدۇ، بۇنىڭ شەكلىنى كۆرۈپ سەۋەبىنى بىلىمىگەنلەر بۇنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار دەيدۇ؟، بۇنىڭ سەۋەبلىرى سەھىھ ھەدىسلەردە تولۇق بايان قىلىنغان، مۇشۇ ھەقتىكى بەزەن قۇرۇلمىلارنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتىمەن:

ئىبادەتنىڭ ئەسلى قۇرۇلمىسى ئەقىلگە مۇۋاپىق، ئۇ بەندىنىڭ ئۆز ئىگىسى ئالدىدا خارلىقنى ئىپادە قىلىشىدۇر، نامازدىمۇ ئىبادەتتىن چۈشەنچە بېرىدىغان ئۆزىنى تۆۋەن ۋە خار ھالەتتە ئىپادىلەش كۆرىلىدۇ، زاكاتتا بولسا ئۆز-ئارا كۆيۈمچانلىق ۋە مېھرىبانلىق ئىپادىلىنىدۇ، روزا تۇتۇشتا بولسا ئۆز ياراتقۇچىسىغا بويسۇنۇش ئۈچۈن نەپسىنىڭ شەھۋىتىنى سۇندۇرۇپ بويسۇندۇرغانلىق نامايەندە بولىدۇ. بەيتۇللاھنىڭ ھۆرمەتلىك قىلىنىشى، ئەتراپىنىڭ ئالاھىدە چەكلەنگەن كاتتا ئورۇن قىلىنىشى، كىشىلەر توپا-چاڭغا مىلەنگەن ھالەتتە يۈزلىنىشى قۇلنىڭ خوجايىنى ئالدىغا خار ھالەتتە كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، ئىنساننىڭ نەپسى ماھىيىتىنى چۈشۈشۈپ ئىشلىگەن ئىبادەتكە مايىل بولىدۇ، تەبىئىتى ئۇنى دائىم قىلىشقا ئۈندەيدۇ. ساپا-مەرۋە ئارىسىدا ماڭغاندەك ھاياتتا ئاللاھقا تولۇق بويسۇنۇشى ئىپادىلىنىدۇ، بۇنىڭ مەنىسىنى ئەقىل بىلەلمەيدۇ. ئىنسان ئۈچۈن ھېكمىتى يوشۇرۇلغان ئىبادەتلەرنى قىلىشقا تۈرۈتكە بولىدىغان بىردىن-بىر نەرسە پەقەت ئاللاھنىڭ بۇيرىقىغا بويسۇنۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، مۇشۇ چۈشەندۈرۈش بىلەن ئىبادەتتە غۇۋا بولۇپ قالغان سىرلارنى بىلىش مۇمكىن".

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدىن ئىلگىرىكى، ھەج پائالىيەت تارىخلىرىنىڭ كۆپ قىسمى بىزگە مەلۇم ئەمەس، بۇ ئىشلارنى بىلمەسلىكىڭىز ھېچ زېمىنى يوق، بۇنىڭ بەزىلىرىنىڭ تارىخى ھەققىدىكى مەلۇماتلار سۆزلەنگەن بولۇپ بۇنىڭدىن بەزىلىرىنى سۆزلەپ ئۆتىمىز:

1- ھەج قاچان پەرز قىلىنغان ياكى ھەج ئەمەللىرى قاچان باشلانغان؟.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: **كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ ئىدا قىلغىن، ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۈگىلەرگە مىنىپ كېلىدۇ، ئورۇق تۈگىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىدۇ** (ھەج سۈرىسى 27 ئايەت).

ئىبنى كەسىر (3221) يۇقىرىقى ئايەتنى تەپسىر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئى ئىبراھىم! كىشىلەرنى بىز سىنى ياساشقا بۇيرىغان بۇ بەيتۇللاھقا كىلىپ ھەج قىلىشقا چاقىرىغىن دىگەندە، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: ئى رەببىم مېنىڭ ئاۋازىم ھەممە كىشىلەرگە يەتمەيدىغان تۇرسا، مەن ئۇلارغا قانداق يەتكۈزۈمەن؟ دېدى، ئاللاھ تائالا: سەن چاقىرىغىن! ئۇلارغا بىز يەتكۈزۈمىز دېدى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام (ھازىرقى ئاياق ئېزى بار جايدا ياكى ھىجرىنىڭ ئىچىدە - كەبىنىڭ يىنىدىكى ئاق تامنىڭ ئېچى - ياكى ساپا تېغى ياتى ئەبى قۇبەيس تىغىدا، بۇ ھەقتىكى قاراشلار بىردەك ئەمەس) مۇنداق دېدى: ئى خالاپىقلار! سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار زېمىندا بىر ئوي بىنا قىلدى، بۇ يەرگە كىلىپ ھەج قىلىڭلار!، بىر رىۋايەتتە تاغلار پەسىيىپ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋازى زېمىننىڭ ھەممە تەرىپىگە ئاڭلاندى، بۇ ئاۋازنى ئاتىنىڭ سۇلىبىدىكى، ئانىنىڭ رەھىمىدىكى ھەممە يارىتىلغۇچى ئاڭلىدى، بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان تاش، چالما ۋە داڭگاللارمۇ جاۋاپ قايتۇردى، قىيامەت كۈنىگىچە ھەج قىلىشى يىزىلغان كىشىلەر لەببەيكە ئاللاھۇمما لەببەيكە دەپ تەلپىيە ئېيتتى. بۇ رىۋايەتنى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇجاھىد، ئىكرەمە، سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە باشقا نۇرغۇن ئالىملار نەقىل قىلغان".

ئىبنى جەۋزىي رەھىمەھۇللاھمۇ ئۆزىنىڭ **مۇسىرىۋل ئەلئەزمۇس ساكن** ناملىق ئەسىرىدىمۇ يۇقىرىقى رىۋايەتنىڭ ئوخشىشىنى نەقىل قىلغان.

بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىسىدىن بۇرۇنقى ھەج پائالىيەت تارىخلىرىنىڭ بىر قىسمىدۇر. ئەمما ئىسلامدا ھەجنىڭ قاچان پەرز قىلىنغانلىقى توغرىسىدا بىرلىككە كەلگەن قاراش يوق، بەزەن ئالىملارنىڭ ھەجنى ھىجرىيەنىڭ 6- يىلى، 7- يىلى، 9- يىلى ۋە 10- يىلى پەرز قىلىندى دېگەن قاراشلىرى بار. ئىبنى قەييۇم "زادۇل مەئاد" ناملىق ئەسىرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ بىر قېتىم خوشلۇشۇش ھەجىنى قىلغانلىقىدا ۋە ھەجنىڭ ھىجرىيەنىڭ 10- يىلى پەرز قىلىنغانلىقىدا ھېچ ئىختىلاپ يوق، ھەجنىڭ پەرزلىكى توغرىسىدا ئايەتلەر نازىل بولغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھېچ كىچىكتۈرمەستىن پەرز ھەجنى ئادا قىلىشقا ئالدىرىدى.

سىلەرنىڭ ھەجنىڭ پەرزلىكى ھەققىدىكى ئايەت كىچىك ھىجرىيەنىڭ 9- يىلى ياكى 10- يىلىدا نازىل بولغان دەپ مۇقەررەرلەشتۈرۈشۈڭلارنىڭ نېمە ئاساسى بار؟ دېيىلگەندە، بۇنىڭخامۇنداق جاۋاپ بېرىلگەن: "ئالە ئىمران سۈرىسى (ئامىل ۋۇپۇد) ئەلچىلەر يېلى چۈشكەن (بۇ ھىجرىيەنىڭ 10- يىلى ھېسابلىنىدۇ)، بۇ يىلدا نەجراندىن ئەلچىلەر ئۆمگى كىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن جىزىيە تۈلەشكە سۈلھى قىلىشقان، جىزىيە ھەققىدىكى ئايەت ئالە ئىمران سۈرىسىنىڭ ئەۋۋىلىدە بولۇپ ھىجرىيەنىڭ 9- يىلى نازىل بولغان".

ئىمام قۇرتۇبىي ئۆزىنىڭ تەپسىرىدە(2492) "ھەج پائالىيەتلىرى ئەرەپلەرنىڭ ئارىسىدىكى مەشھۇر ئىشلاردىن ئىدى، ئىسلام دىنى ئۇلارغا ئۆزى بىلىدىغان ۋە چۈشىنىدىغان ئىشلار بىلەن خىتاپ قىلدى" دەپ بايان قىلىدۇ.

2- كەبىنى تاۋاپ قىلىش.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: **ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىلغا ئۆيۈمنى (يەنى كەئبەمنى) تاۋاپ قىلغۇچىلار، ئېتىكاپتا**

ئولتۇرغۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار، سەجدە قىلغۇچىلار ئۈچۈن پاك تۇتۇشنى بۇيرىدۇق. بۇ ئايەت كەبىنى تاۋاپ قىلىشنىڭ

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام زامانىدىمۇ بولغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

3- ئەۋۋەلقى ئۈچ قېتىملىق تاۋاپتا تىز مېڭىش.

ئەۋۋەلقى ئۈچ قېتىملىق تاۋاپتا تىز مېڭىش ئەرلەر ئۈچۈن سۈننەت بولۇپ مەككىگە يېتىپ كىلىپ تۇنجى قىلغان تاۋاپتا

قىلىنىدۇ، ئاياللار نورمال ماڭىدۇ.

ئەۋۋەلقى ئۈچ قېتىملىق تاۋاپتا تىز مېڭىشنىڭ باشلىنىش سەۋەبى قانداق؟.

مۇسلىم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە: **پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلار بىلەن ئۆمرە قىلىش**

ئۈچۈن مەككىگە كەلگەندە، مەككە مۇشرىكلىرى: يەسرەب(مەدىنە)نىڭ تەپ- قىزىتمىلىرى ئاجىزلاشتۇرۇۋەتكەن كىشىلەر كىلىدۇ

دەپ زاڭلىق قىلىشقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارنى تاۋاپنىڭ ئەۋۋەلقى 3 قېتىملىق ئايلىنىشىدا تىز-تىز مېڭىشقا

بۇيرىغان. يەنە بىر رىۋايەتتە: **مۇشرىكلارغا باتۇرلىقنىڭلارنى كۆرسۈتۈش ئۈچۈن تىز-تىز مېڭىڭلار دېگەن دېيىلىدۇ.**

4- زەمزەم سۈيى ئىچىش.

بۇخارىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقلى قىلغان ھەدىستە: **«ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئايالى ھەجەر بىلەن ئوغلى**

ئىسمائىلنى — ئىمىۋاتقان ۋاختىدا— ئىلىپ كىلىپ بەيتۇللاھنىڭ ياسىلىشتىن بۇرۇنقى ئورنى مەسچىتنىڭ ئۈستۈن تەرەپىدىكى

زەمزەم قۇدىقىنىڭ ئۈستىدە قويۇپ قويدى، بۇ ۋاقىتتا مەككىدە ھېچ قانداق بىر كىشى ۋە سۇمۇ يوق ئىدى، ئىبراھىم

ئەلەيھىسسالام ئىككەيلەننى بۇ يەردە يىنىدا بىر تۇلۇم خورما ۋە بىر تۇلۇم سۇ بىلەن قويۇپ كىتىشكە تەمشەلگەندە، ئىسمائىل

ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى كەينىدىن ئەگىشىپ: ئىبراھىم! بىزنى ئىنسى-جىن ۋە ھېچ نەرسە يوق بۇ جىلغىدا يالغۇز تاشلاپ

كىتەمسەن دېگەن سۆزنى قايتا-قايتا تەكرارلايدۇ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇنىڭغا پەرۋا قىلماي كىتىۋېرىدۇ. ئاخىرىدا ھاجەر:

ئاللاھ سىنى مۇشۇنداق قىلىشقا بۇيرىدىمۇ؟ دەيدۇ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: ھە-ئە، ئاللاھ شۇنداق قىلىشقا بۇيرىدى دەپ

كىتىۋېرىدۇ. ھاجەر: ئۇنداق بولسا بىز خاتىرجەم بولىمىز دەپ كەينىگە قايتىدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دۇڭنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ

ئۇلار كۆرۈنمىگەندىن كىيىن بەيتۇللاھ تەرەپكە يۈزلىنىپ قولىنى كۆتۈرۈپ بۇ دۇئالارنى ئوقىدى: پەرۋەردىگارىمىز! ئەۋۋەلدىمىڭ

بىر قىسىمنى (يەنى بالام ئىسمائىل بىلەن ئايالىم ھاجەرنى) ناماز ئوقۇسۇن (يەنى ساڭا ئىبادەت قىلسۇن دەپ) سېنىڭ

ھۆرمەتلىك ئۆيۈڭنىڭ قېشىدىكى ئېكىنىسىز بىر ۋادىغا (يەنى مەككىگە) ئورۇنلاشتۇردۇم، پەرۋەردىگارىمىز! بىر قىسىم

كىشىلەرنىڭ دىللىرىنى ئۇلارغا مايىل قىلغىن، ئۇلارنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ تۈرلۈك مېۋىلەرنى ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگىن ھەج

سۈرىسى 37-ئايەت.

ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى ئېمىتىپ، سۇدىن ئىچىپ، خورمىدىن يەپ تۇردى، ئېچىدىغان

سۇ تۈگەپ ئۇسسۇزلۇق چىكىگە يەتكەندە ئوغلى ئۇسسۇزلىقتىن تولغىنىشقا باشلىدى، ئانىسى بۇنى كۆرۈشكە تاقەت قىلالماي تۇرغان يىرىگە يېقىن بولغان ساپا تېغىغا قاراپ سۇ ئىزدەپ يۈگۈردى، ئۇ يەردە سۇ بولمىغاندىن كېيىن بىرەر كىشى ئۇچراپ قالارمىكىن دەپ جىلغىغا قارىدى، ئۇ يەردىمۇ ھېچ كىشى بولمىغاندىن كېيىن ساپا دىن چۈشۈپ جىلغىدىن كۆيىنگىنى قىستۇرۇپ يۈگۈرۈپ ئۆتۈپ مەرۋىگە كەلدى، بىرەر كىشى ئۇچراپ قالارمىكىن دەپ ئەتراپقا قاراپ ھېچ كىشىنى ئۇچراتمىدى، بۇ ئەھۋاللار ساپا-مەرۋە ئارىسىدا يەتتە قېتىم تەكرالاندى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇ ئىككى ئارىلىقتا يەتتە قېتىم مېڭىش ھازىر ئىنسانلارنىڭ قىلىدىغان سەئىسى شۇ دېدى. ھاجەر ئاخىرقى قېتىم مەرۋىگە كەلگەندە بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ ئۆزىگە-ئۆزى: چوقۇم سىنىڭ يىنىڭغا بىر قۇتقازغۇچى كەلدى دەپ پىچىرلىدى، شۇ ۋاقىتتا زەمزمە قۇدىغىنىڭ يىنىدا بىر پەرىشتە تۇراتتى، ئۇ قاننى بىلەن يەرنى سۇ چىققۇنچە قەدەر كولىدى، ئۇ يەردىن زەمزمە چىقتى. ھاجەر ئەتراپىنى كۆل قىلىپ توسۇپ سۇنى ئۇۋۇچلاپ تۇلۇمقا ئېلىشقا باشلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئاللاھ ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىغا رەھمەت قىلسۇن! ئەگەر ئۇ زەمزمەنى ئۇۋۇچلاپ توسۇۋالماستىن ئۆز يولى بىلەن ئاققىلى قويغان بولسا ئېدى، ھازىردا زەمزمە بۇلدۇقلاپ تۇرىدىغان بۇلاق بولاتتى دېدى. پەرىشتە ھاجەرگە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى كۆرسۈتۈپ: خاتىرجەم بولغىن، بۇ يەرگە مۇشۇ ئوغۇل ۋە ئۇنىڭ ئانىسى ئاللاھنىڭ بەيتىنى بىنا قىلىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھلىنى زاي قىلىۋەتمەيدۇ دېدى.

5- ئەرەپاتتا تۇرۇش.

ئەبۇ داۋۇد يەزىد ئىبنى شەيباندىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە: **بىز ئەرەپاتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈشكەن ئورۇندىن يىراقراق بىر جايغا چۈشكەنتۇق، بىزنىڭ يىنىمىزغا ئىبنى مۇرەببى ئەنسارىي كىلىپ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سىلەرگە ئەۋەتكەن خەۋەرچىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سىلەرگە: ئۆز ئورۇنۇڭلاردا تۇرۇڭلار، سىلەر ئاتاڭلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىزىدىن كىتىۋاتىسىلەر دەيدۇ دېدى.**

ھەج ئەمەللىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىن تارتىپ بولغان، لېكىن مۇشرىكلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام يولغا قويمىغان ئىشلارنىمۇ پائالىيەت قاتارىغا كىرگۈزۈۋالغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگەندىن كېيىن، ھەج ئەمەللىرىنىڭ ئەسلىنى بايان قىلىپ كېيىن قىتىۋىلىنغانلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

بۇ ھەجنىڭ ۋە بەزەن مۇقەددەس ئورۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى، بۇندىن ئارتۇقچە مەلۇمات كېرەك بولسا ئىبنى جەۋزىينىڭ **مۇسىرۇل ئەلئەزمۇس ساكىن ئىلا ئەشرەپىل ئەماكىن ناملىق ئەسىرىنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى توملىرىغا مۇرا جىئەت قىلىنسۇن.**